

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Οι έννοιες Φίλος και Εχθρός πρέπει να λαμβάνονται με το συγκεκριμένο, υπαρξιακό τους νόημα, όχι ως μεταφορές ή σύμβολα, όχι αναμειγμένες με και αποδυναμωμένες από οικονομικές, ηθικές ή άλλες παραστάσεις, ακόμα λιγότερο, με ένα ιδιωτικό-ατομικιστικό νόημα, ψυχολογικά ως έκφραση ιδιωτικών συναισθημάτων και τάσεων. Δεν είναι κανονιστικές και «καθαρά πνευματικές» αντιθέσεις. Ο φιλελευθερισμός προσπάθησε, σε ένα γι' αυτόν τυπικό (θα το εξετάσουμε αναλυτικότερα στο Μέρος 8) δίλημμα πνεύματος και οικονομίας, να διαλύσει τον Εχθρό μετατρέποντάς τον από την πλευρά της οικονομίας σε ανταγωνιστή, από την πλευρά του πνεύματος σε αντίπαλο στο διάλογο. Στο πεδίο του οικονομικού δεν υπάρχουν βέβαια Εχθροί παρά μόνο ανταγωνιστές, σε έναν πλήρως ηθικοποιημένο και ηθοποιημένο κόσμο υπάρχουν ίσως, πλέον, μόνο αντίπαλοι στο διά-

λογο. Ωστόσο το αν κανείς θεωρεί αποδοκιμαστέο ή μη το γεγονός και βρίσκει ίσως σε αυτό ένα αταβιστικό κατάλοιπο βάρβαρων εποχών, ότι οι λαοί συνεχίζουν ακόμη, όπως πάντα, να χωρίζονται σε ομάδες κατά Φίλο και Εχθρό, ή ελπίζει ότι αυτή η διάκριση θα εξαφανιστεί μια μέρα από τη γη, το αν είναι καλό και σωστό για παιδαγωγικούς λόγους να προσποιείται κανείς ότι γενικά δεν υπάρχει πλέον κανένας Εχθρός – όλα αυτά δεν λαμβάνονται εδώ υπόψη. Εδώ δεν πρόκειται για πλασματικότητες ή κανονιστικότητες, αλλά για την υπαρξιακή πραγματικότητα και τη ρεαλιστική δυνατότητα αυτής της διάκρισης. Μπορεί κανείς να συμμερίζεται ή όχι εκείνες τις ελπίδες και τις παιδαγωγικές προσπάθειες· το γεγονός ότι οι λαοί χωρίζονται σε ομάδες σύμφωνα με την αντίθεση Φίλου και Εχθρού, το ότι αυτή η αντίθεση είναι και σήμερα ακόμα πραγματική και για κάθε πολιτικά υπάρχοντα λαό, ως πραγματική δυνατότητα, δεδομένη, δεν μπορεί κανείς να το αρνηθεί με λογικό τρόπο.

Εχθρός δεν είναι λοιπόν ο ανταγωνιστής ή ο αντίπαλος γενικά. Εχθρός δεν είναι επίσης ο ιδιωτικός αντίπαλος τον οποίο μισεί κανείς με αισθήματα αντιπάθειας. Εχθρός είναι μόνο μια, τουλάχιστον ενδεχομένως, δηλαδή κατά πραγματική δυνατότητα, *μαχόμενη* ολότητα ανθρώπων η οποία βρίσκεται αντιμέτωπη με μια άλλη ακριβώς τέτοια ολότητα. Εχθρός είναι μόνο ο *δημόσιος Εχθρός*, διότι καθετί το οποίο αναφέρεται σε μια τέτοια

ολότητα ανθρώπων, ιδίως σε έναν ολόκληρο λαό, γίνεται έτσι *δημόσιο*. Εχθρός είναι *hostis*, όχι *inimicus* με το ευρύτερο νόημα· *πολέμιος**, όχι *έχθρος**.⁵ Η γερμανική γλώσσα, όπως επίσης και άλλες γλώσσες, δεν διακρίνει μεταξύ του ιδιωτικού και του πολιτικού «Εχθρού», έτσι ώστε είναι δυνατές πολλές παρανοήσεις και ηθελημένες παρερμηνείες. Το συχνότατα παρατιθέμενο απόσπασμα «Liebet eure Feinde» (=αγαπάτε του Εχθρούς σας), (Ματθ. 5,44, Λουκ. 6,27) είναι: «*diligite inimicos vestros*», αγαπάτε τούς έχθρούς ύμών*, και όχι: *diligite hostes vestros*· δεν γίνεται εδώ λόγος για τον πολιτικό Εχθρό. Επίσης στον χιλιόχρονο αγώνα μεταξύ χριστιανισμού και ισλαμισμού κανένας χριστιανός δεν διανοήθηκε ποτέ ότι πρέπει κανείς από αγάπη για τους Σαρακηνούς ή τους Τούρκους να παραδώσει την Ευρώπη στον ισλαμισμό, αντί να την υπερασπιστεί. Τον Εχθρό, με το πολιτικό νόημα της λέξης, δεν χρειάζεται κανείς να τον μισεί προσωπικά και μόνο στη σφαίρα του ιδιωτικού έχει πια νόημα να αγαπά κανείς τον «Εχθρό» του, δηλαδή τον αντίπαλό του. Εκείνο το απόσπασμα από τη Βίβλο θίγει αυτή την πολιτική αντίθεση ακόμα λιγότερο από όσο για παράδειγμα θέλει να καταργήσει τις αντιθέσεις Καλού και Κακού ή Ωραίου και Άσχημου. Προπά-

* Ελληνικά στο πρωτότυπο. (Σ.τ.Ε.)

* Ελληνικά στο πρωτότυπο. (Σ.τ.Ε.)

* Ελληνικά στο πρωτότυπο. (Σ.τ.Ε.)

ντων δεν σημαίνει ότι πρέπει κανείς να αγαπά τους Εχθρούς του λαού του και να τους υποστηρίζει εναντίον του δικού του λαού.

Η πολιτική αντίθεση είναι η εντονότερη και ακρότερη αντίθεση και κάθε συγκεκριμένη αντιθετικότητα είναι τόσο πιο πολιτική, όσο περισσότερο πλησιάζει το ακραίο σημείο, την κατάταξη σε Φίλους και Εχθρούς. Εντός του κράτους ως μιας οργανωμένης πολιτικής ενότητας, η οποία ως όλον λαμβάνει για τον εαυτό της την απόφαση περί Φίλου και Εχθρού, προκύπτουν, πλην αυτής της απόφασης, *μαζί* με τις κύριες πολιτικές αποφάσεις και υπό την κάλυψη της ληφθείσας απόφασης (περί Φίλου και Εχθρού) πολυάριθμες *δευτερεύουσες* έννοιες του «πολιτικού». Κατ' αρχάς με τη βοήθεια της εξίσωσης του πολιτικού και του κρατικού, την οποία πραγματευθήκαμε στο Μέρος 1, έχει ως αποτέλεσμα να δύναται κανείς να αντιτάξει π.χ. μια «κρατικοπολιτική» (*staatspolitische*) στην κομματικοπολιτική στάση, να δύναται να ομιλεί για θρησκευτική πολιτική, σχολική πολιτική, κοινοτική πολιτική, κοινωνική πολιτική του ίδιου του κράτους. Ωστόσο μια –από την ύπαρξη της περικλείουσας όλες τις αντιθέσεις πολιτικής ενότητας του κράτους σχετικοποιούμενη βέβαια– αντίθεση και ανταγωνιστικότητα του κράτους παραμένει και εδώ πάντα σημαντική για τη συγκρότηση της έννοιας του Πολιτικού.⁶ Τέλος αναπτύσσονται ακόμα πιο αποδυναμωμένα, ως τα όρια του *πα-*

ρασιτικού και του καρικατουριστικού, παραμορφωμένα είδη «πολιτικής», στα οποία από την αρχική κατάταξη σε Εχθρούς και Φίλους δεν έχει απομείνει πλέον παρά μόνο ένα κάποιο ανταγωνιστικό στοιχείο που εκφράζεται σε τακτικές και πρακτικές κάθε είδους, σε ανταγωνισμούς και ραδιουργίες και χαρακτηρίζει ως «πολιτική» τις πιο παράξενες δοσοληψίες και φαλκιδεύσεις. Το ότι στην αναφορά σε μια συγκεκριμένη αντιθετικότητα εμπεριέχεται η ουσία πολιτικών σχέσεων το εκφράζει η κοινή γλώσσα ακόμα και εκεί όπου η συνείδηση της «κρίσιμης κατάστασης» (Ernstfall)* έχει εκλείψει τελείως.

Αυτό φαίνεται καθημερινά σε δύο άμεσα διαπιστώσιμα φαινόμενα. *Πρώτον*, όλες οι πολιτικές έννοιες, παραστάσεις και λέξεις έχουν ένα *πολεμικό* νόημα· έχουν προ οφθαλμών μια συγκεκριμένη αντιθετικότητα, εξαρτώνται από μια συγκεκριμένη κατάσταση της οποίας η τελική συνέπεια είναι μια (σε πόλεμο ή σε επανάσταση εκδηλούμενη) κατάταξη σε Φίλους και Εχθρούς και γίνονται κενές και φαντασματικές αφαιρέσεις, αν εκλείψει αυτή η κατάσταση. Λέξεις όπως κράτος, δημοκρατία,⁷ κοινωνία, τάξη, κυριαρχία, κράτος δικαίου, απολυταρχία, δικτατορία, πλάνο, ουδέτερο ή ολοκληρωτικό κράτος κ.ο.κ. είναι ακατανόητες, αν δεν γνωρίζει κανείς ποιον in

* Στην κοινή γερμανική η λέξη Ernstfall σημαίνει Ausnahmezustand, δηλαδή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. (Σ.τ.Ε.)

concreto θέλει να πετύχει, να καταπολεμήσει, να αρνηθεί και να καταρρίψει κανείς με αυτές τις λέξεις.⁸ Ο πολεμικός χαρακτήρας κυριαρχεί προπάντων και στη χρήση της ίδιας της λέξης «πολιτικός», αδιάφορα αν κανείς παρουσιάζει τον αντίπαλο ως «μη πολιτικό» (με το νόημα του ανθρώπου που αγνοεί τα του κόσμου, που δεν πετυχαίνει το συγκεκριμένο), ή αν, αντιστρόφως, θέλει να τον υποβιβάσει και να τον καταγγείλει ως «πολιτικό» για να ανυψωθεί ο ίδιος ως «μη πολιτικός» (με το νόημα του καθαρά αντικειμενικού, καθαρά επιστημονικού, καθαρά ηθικού, καθαρά νομικού, καθαρά αισθητικού, καθαρά οικονομικού, ή βάσει παρόμοιων πολεμικών καθαροτήτων). Δεύτερον, στον τρόπο ομιλίας της ενδοκρατικής πολεμικής της καθημερινότητας χρησιμοποιείται σήμερα συχνά το «πολιτικός» σαν να έχει το ίδιο νόημα με το «κομματικοπολιτικός»: η αναπόφευκτη «μη αντικειμενικότητα» (Unсachlichkeit) όλων των πολιτικών αποφάσεων, η οποία είναι απλώς η αντανάκλασή της σε κάθε πολιτική συμπεριφορά εσωτερικής κατάταξης σε Φίλους και Εχθρούς, εκφράζεται τότε στις θλιβερές μορφές και στους θλιβερούς ορίζοντες της κομματικοπολιτικής πλήρωσης θέσεων και της πολιτικής αργομισθιών, το από αυτές τις πρακτικές προκαλούμενο αίτημα για «αποπολιτικοποίηση» σημαίνει απλώς την υπέρβαση του *κομματικοπολιτικού* κ.ο.κ. Η εξίσωση πολιτικό=κομματικοπολιτικό είναι δυνατή όταν η ιδέα μιας ευρείας πολιτικής ενότητας (του

«κράτους»), η οποία σχετικοποιεί όλα τα κόμματα της εσωτερικής πολιτικής και τις αντιθέσεις τους, χάνει τη δύναμή της και συνεπώς οι ενδοκρατικές αντιθέσεις λαμβάνουν μια ένταση ισχυρότερη από την κοινή, αφορούσα την εξωτερική πολιτική αντίθεση εναντίον ενός άλλου κράτους. Όταν εντός ενός κράτους οι κομματικο-πολιτικές αντιθέσεις έχουν γίνει πλήρως «οι» πολιτικές αντιθέσεις, τότε έχει φτάσει κανείς στον ακρότατο βαθμό έντασης της «εσωτερικής πολιτικής», δηλαδή οι ενδοκρατικές και όχι οι αφορούσες την εξωτερική πολιτική κατατάξεις σε Φίλους και Εχθρούς είναι καθοριστικές για την ένοπλη διένεξη. Η πραγματική δυνατότητα της σύγκρουσης, η οποία πρέπει πάντα να είναι δεδομένη για να μπορεί να γίνει λόγος για πολιτική, αναφέρεται στην περίπτωση μιας τέτοιου είδους «πρωτοκαθεδρίας της εσωτερικής πολιτικής», κατά συνέπεια όχι πλέον στον πόλεμο μεταξύ οργανωμένων ενοτήτων λαών (κράτη ή αυτοκρατορίες), αλλά στον *εμφύλιο πόλεμο*.

Διότι στην έννοια του Πολιτικού ανήκει το στην περιοχή του πραγματικού κείμενο ενδεχόμενο μιας σύγκρουσης. Κατά τη χρήση αυτής της λέξης πρέπει να μη λαμβάνονται υπόψη οι τυχαίες, στην ιστορική εξέλιξη υποκείμενες, μεταβολές της τεχνικής του πολέμου και των όπλων. Ο πόλεμος είναι ένοπλος αγώνας μεταξύ οργανωμένων πολιτικών ενοτήτων, ο εμφύλιος πόλεμος είναι ένοπλος αγώνας εντός μιας (καθιστάμενης όμως έτσι

προβληματικής) οργανωμένης ενότητας. Το ουσιώδες στην έννοια του όπλου είναι ότι πρόκειται για ένα μέσο φυσικής θανάτωσης ανθρώπων. Όπως ακριβώς η λέξη Εχθρός, έτσι και η λέξη σύγκρουση πρέπει να νοηθεί με το νόημα της υπαρξιακής της πρωτογένειας. Δεν σημαίνει τον ανταγωνισμό ούτε την «καθαρά πνευματική» σύγκρουση του διαλόγου ούτε τη συμβολική «πάλη», την οποία εντέλει διεξάγει πάντα κατά κάποιο τρόπο κάθε άνθρωπος, επειδή όπως έχουν τα πράγματα όλη η ανθρώπινη ζωή είναι ένας «αγώνας» και κάθε άνθρωπος ένας «αγωνιστής». Οι έννοιες Φίλος, Εχθρός και Σύγκρουση παίρνουν το πραγματικό τους νόημα διά της διαρκούς αναφοράς τους ιδίως στην πραγματική δυνατότητα της φυσικής θανάτωσης. Ο πόλεμος είναι συνέπεια της εχθρότητας, διότι αυτή είναι η υπαρξιακή άρνηση μιας άλλης ύπαρξης. Ο πόλεμος είναι μόνο η ακραία πραγμάτωση της εχθρότητας. Δεν χρειάζεται να είναι κάτι το καθημερινό, το κανονικό, ούτε επίσης χρειάζεται να τον αισθάνεται κανείς ως κάτι το ιδεώδες ή το ευκαταίο, πρέπει όμως ωστόσο να παραμείνει υπαρκτός ως πραγματική δυνατότητα όσο έχει νόημα η έννοια του Εχθρού.

Το πράγμα δεν έχει καθόλου έτσι, σαν η πολιτική ύπαρξη να μην ήταν τίποτα άλλο παρά αιματηρός πόλεμος και κάθε πολιτική ενέργεια μια πολεμική επιχείρηση, σαν κάθε λαός να ετίθετο αναφορικά με κάθε άλλο λαό

αδιάκοπα προ της επιλογής Φίλος ή Εχθρός και σαν το πολιτικά ορθό να μην μπορούσε να έγκειται στην αποτροπή ακριβώς του πολέμου. Ο ορισμός του Πολιτικού, ο οποίος δόθηκε εδώ, δεν είναι ούτε φιλοπολεμικός ή μιλιταριστικός ούτε ιμπεριαλιστικός ούτε ειρηνιστικός. Επίσης δεν είναι μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ο νικηφόρος πόλεμος ή η επιτυχημένη επανάσταση ως «κοινωνικό ιδεώδες», διότι ο πόλεμος και η επανάσταση δεν είναι ούτε κάτι «κοινωνικό» ούτε κάτι «ιδεώδες». ⁹ Ο ίδιος ο πολεμικός αγώνας δεν είναι, ιδωμένος αυτός καθαυτός, η «συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα», όπως λανθασμένα παρατίθενται τις περισσότερες φορές οι περιβόητες λέξεις του Clausewitz, ¹⁰ αλλά έχει, ως πόλεμος, τους δικούς του στρατηγικούς, τακτικούς και άλλους κανόνες και όψεις, που όμως όλα προϋποθέτουν ότι υπάρχει ήδη η πολιτική απόφαση για το ποιος είναι ο Εχθρός. Στον πόλεμο οι αντίπαλοι βαίνουν ο ένας κατά του άλλου τις περισσότερες φορές ανοιχτά ως αντίπαλοι, κατά κανόνα μάλιστα χαρακτηρισμένοι από μια «στολή», και γι' αυτό η διάκριση μεταξύ Φίλου και Εχθρού δεν είναι πλέον ένα πολιτικό πρόβλημα το οποίο έχει να λύσει ο μαχόμενος στρατιώτης. Σε αυτό βασίζεται και η ορθότητα της φράσης ενός άγγλου διπλωμάτη: ο πολιτικός είναι καλύτερα εκπαιδευμένος για τη σύγκρουση απ' ό,τι ο στρατιώτης, διότι ο πολιτικός αγωνίζεται σε όλη του τη ζωή, ο στρατιώτης όμως μόνον κατ' εξαίρεσιν. Ο πό-

λεμος δεν είναι καθόλου στόχος και σκοπός ή μάλιστα περιεχόμενο της πολιτικής, ωστόσο όμως είναι η ως πραγματική δυνατότητα πάντα υπαρκτή *προϋπόθεση*, η οποία καθορίζει με έναν ιδιόρρυθμο τρόπο την ανθρωπινή πράξη και σκέψη και η οποία προκαλεί έτσι μια ειδική πολιτική συμπεριφορά.

Γι' αυτό το κριτήριο της διάκρισης μεταξύ Φίλου και Εχθρού δεν σημαίνει επίσης κατά κανένα τρόπο ότι ένας συγκεκριμένος λαός θα πρέπει να είναι αιώνια ο Φίλος ή ο Εχθρός ενός άλλου συγκεκριμένου λαού ή ότι μια ουδετερότητα δεν θα μπορούσε να είναι δυνατή ή δεν θα μπορούσε να έχει νόημα πολιτικά. Μόνο που η έννοια της ουδετερότητας υπόκειται και αυτή, όπως κάθε πολιτική έννοια, σε αυτή την τελευταία προϋπόθεση μιας πραγματικής δυνατότητας κατάταξης σε Φίλους και Εχθρούς, και ακόμα, αν υπήρχε μόνο ουδετερότητα πλέον πάνω στη γη, δεν θα είχε εκλείψει μόνο ο πόλεμος, αλλά και η ίδια η ουδετερότητα, έτσι ακριβώς όπως τελειώνει κάθε πολιτική, συνεπώς και μια πολιτική αποτροπής συγκρούσεων, όταν εκλείπει γενικά η πραγματική δυνατότητα συγκρούσεων. Καθοριστικές είναι πάντα μόνο η δυνατότητα αυτής της αποφασιστικής περίπτωσης, της πραγματικής σύγκρουσης, και η απόφαση για το αν αυτή η περίπτωση είναι δεδομένη ή όχι.

Το ότι η περίπτωση αυτή εμφανίζεται μόνον κατ' εξαίρεσιν δεν καταργεί τον καθοριστικό της χαρακτήρα, αλ-

λά τον θεμελιώνει. Παρόλο που οι πόλεμοι δεν είναι πλέον σήμερα τόσο πολυπληθείς και καθημερινοί όπως παλιότερα, ωστόσο αυξήθηκε η συντριπτική ολοκληρωτική ορμή τους στον ίδιο ή ίσως ακόμα και σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι μειώθηκε η αριθμητική συχνότητα και η καθημερινότητά τους. Ακόμα και σήμερα η περίπτωση πολέμου είναι η «κρίσιμη κατάσταση». Μπορεί κανείς να πει ότι εδώ, όπως και παντού, η εξαίρεση έχει μια ιδιαίτερα αποφασιστική και αποκαλύπτουσα τον πυρήνα των πραγμάτων σημασία. Διότι πρώτα στον πραγματικό αγώνα εκδηλώνεται η ακραία συνέπεια της πολιτικής κατάταξης σε Φίλους και Εχθρούς. Από αυτή την ακρότατη δυνατότητα κερδίζει η ζωή των ανθρώπων την ειδικά *πολιτική* της ένταση.

Ένας κόσμος στον οποίο έχει τελείως απαλειφθεί και εξαφανιστεί η δυνατότητα μιας τέτοιας σύγκρουσης, μια οριστικά ειρηνευθείσα γήινη σφαίρα, θα ήταν ένας κόσμος χωρίς τη διάκριση μεταξύ Φίλου και Εχθρού και συνεπώς ένας κόσμος χωρίς πολιτική. Σε αυτόν θα μπορούσαν να υπάρχουν διάφορων ειδών ίσως πολύ ενδιαφέρουσες αντιθέσεις και έντονες διαφορές, ανταγωνισμοί και ραδιουργίες κάθε είδους, αλλά λογικώ τω τρόπω καμιά αντίθεση, βάσει της οποίας θα μπορούσε να απαιτήσει κανείς από τους ανθρώπους τη θυσία της ζωής τους και να εξουσιοδοτήσει ανθρώπους να χύσουν αίμα και να θανατώσουν άλλους ανθρώπους. Και εδώ

επίσης ο προσδιορισμός της έννοιας του Πολιτικού δεν εξαρτάται από το αν εύχεται κανείς να έλθει ένας κόσμος χωρίς πολιτική ως ιδανική κατάσταση. Το φαινόμενο του Πολιτικού μπορεί να κατανοηθεί μόνο μέσω της αναφοράς στην πραγματική δυνατότητα κατάταξης σε Φίλους και Εχθρούς, αδιάφορο τι θρησκευτική, ηθική, αισθητική, οικονομική αξιολόγηση του Πολιτικού συνεπάγεται αυτή η κατάταξη.

Ο πόλεμος, ως το ακραίο πολιτικό μέσο, αποκαλύπτει την αποτελούσα το θεμέλιο κάθε πολιτικής αντίληψης δυνατότητα αυτής της διάκρισης μεταξύ Φίλου και Εχθρού και ως εκ τούτου έχει νόημα μόνο όσο αυτή η διάκριση είναι πραγματικά δεδομένη ή τουλάχιστον δυνατή στην ανθρωπότητα. Αντιθέτως, ένας πόλεμος ο οποίος διεξάγεται από «καθαρά» θρησκευτικά, «καθαρά» ηθικά, «καθαρά» νομικά ή «καθαρά» οικονομικά κίνητρα θα ήταν παράλογος. Από τις ιδιαίτερες αντιθέσεις αυτών των περιοχών ανθρωπίνης ζωής δεν μπορεί να παραχθεί λογικά η κατάταξη σε Φίλους και Εχθρούς και γι' αυτό επίσης ούτε και ο πόλεμος. Ένας πόλεμος δεν χρειάζεται να είναι κάτι ευσεβές ούτε κάτι ηθικά καλό ούτε κάτι κερδοφόρο· σήμερα δεν είναι πιθανώς τίποτα από όλα αυτά. Αυτή η απλή επίγνωση συσκοτίζεται τις περισσότερες φορές από το ότι θρησκευτικές, ηθικές και άλλες αντιθέσεις οξύνονται σε πολιτικές αντιθέσεις και μπορούν να επιφέρουν την αποφασιστική αγωνιστική

κατάταξη σε Φίλους και Εχθρούς. Αν όμως φθάσουμε σε αυτή την αγωνιστική κατάταξη, τότε η αποφασιστική αντίθεση δεν είναι πλέον καθαρά θρησκευτική, ηθική ή οικονομική, αλλά πολιτική. Το ζήτημα είναι τότε πάντα μόνο αν μια τέτοια κατάταξη σε Φίλους και Εχθρούς είναι δεδομένη ή μη δεδομένη ως πραγματική δυνατότητα ή ως πραγματικότητα, αδιάφορο ποια ανθρώπινα κίνητρα είναι αρκετά ισχυρά για να την προκαλέσουν.

Τίποτα δεν μπορεί να ξεφύγει από αυτή τη συνέπεια του Πολιτικού. Αν η ειρηνιστική εχθρότητα κατά του πολέμου ήταν τόσο ισχυρή ώστε να μπορούσε να παρακινήσει τους ειρηνιστές σε πόλεμο εναντίον των μη ειρηνιστών, σε έναν «πόλεμο εναντίον του πολέμου», τότε θα αποδείκνυε με αυτό ότι έχει πραγματική πολιτική δύναμη επειδή είναι αρκετά δυνατή ώστε να κατατάξει τους ανθρώπους σε Φίλους και Εχθρούς. Αν η βούληση να εμποδιστεί ο πόλεμος είναι τόσο δυνατή ώστε να μη διστάζει πλέον μπροστά στον ίδιο τον πόλεμο, τότε έχει γίνει ακριβώς ένα πολιτικό κίνητρο, καταφάσκει δηλαδή, καιίτοι μόνο ως ακραία πιθανότητα, τον πόλεμο και μάλιστα το νόημα του πολέμου. Επί του παρόντος αυτό φαίνεται να είναι ένας ιδιαίτερα καλών προοπτικών τρόπος νομιμοποίησης πολέμων. Ο πόλεμος διαδραματίζεται τότε στη μορφή του εκάστοτε «οριστικά τελευταίου πολέμου της ανθρωπότητας». Τέτοιοι πόλεμοι είναι κατ' ανάγκη ιδιαίτερα έντονοι και απάνθρωποι επειδή, *υπερβαί-*

νοντας το Πολιτικόν, πρέπει συγχρόνως να υποβιβάζουν, αναφορικά με ηθικές και άλλες κατηγορίες, τον Εχθρό και να τον παρουσιάσουν ως απάνθρωπο τέρας, το οποίο δεν πρέπει μόνο να αντικρουστεί, αλλά και να εξολοθρευθεί οριστικά, το οποίο δηλαδή δεν είναι πλέον μόνο ένας Εχθρός που πρέπει να απωθηθεί στα σύνορά του. Η δυνατότητα τέτοιων πολέμων δείχνει όμως με ιδιαίτερη σαφήνεια ότι ο πόλεμος ως πραγματική δυνατότητα είναι και σήμερα ακόμα δεδομένος – και αυτό και μόνο είναι αποφασιστικής σημασίας για τη διάκριση μεταξύ Φίλου και Εχθρού και για την επίγνωση του Πολιτικού.